

Antti Hovi, Helsingi ülikool, Öppe- ja arenduskeskus
Palmenia: Kultuurmaastikuturism ja muuseumid
– maastik ja vana asustuse taimed muuseumikogu osana

Kultuurmaastikud

Kultuurmaastikud on sajanditepikkuse põllumajanduskultuuri poolt vormitud ja need jagatakse rajatud kultuurmaastikeks ja kultuurbiotoopideks. Esimeste hulka kuuluvad külad koos sealsete ehitiste, põldude ja maanteedega, teise aga erinevad niidud, aasad, koplid ja metsakarjamaad. Kultuurmaastikud võivad olla riikliku, maakondliku või kohaliku väärtusega. Sageli väärtuslik kultuurmaastik on seotud vana asustuse ja ajalooliselt olulise ümbrusega.

Muinasaja taimed

Lõuna-Soome maakondades kasvab umbes 800 taimeliiki, millest umbes 200 esineb just kultuurbiotoopides. Neist teatud osa on seotud traditsioonilise põllumajanduskultuuriga, peegeldades niitude vaesemaks jäämist toitainetest. See omakorda aitab kaasa haruldaste ja isegi ohustatud taimeliikide kasvamisele.

Niidud jagunevad ranna-, mäeseljandiku- ja kaljuniitudeks. Enamik neist on tekkinud koos inimesega kauges minevikus. Peamised niiduliigid on tekkinud Soome hiljemalt rauaajal seoses maaviljeluse tekkega. Neid muinastulnukaid nimetatakse arheofüüdideks ja arvatakse, et need on tekkinud enne 17. sajandi algust. Hämes on selliseid arheofüüdide hulka kuuluvaid taimeliike 330.

Hilise rauaaja asustuse liigid

On täheldatud, et osa Lõuna-Soome arheofüüdidest on ilmselgelt seotud hilise rauaaja asustusega. Hämes on sellised liigid kindlasti *must vägihein* (*Verbascum nigrum*), *rohulauk* (*Allium oleraceum*), *lihtängelhein* (*Thalictrum simplex*) ja *lakktarn* (*Carex spicata*) ning suure tõenäosusega ka *tähttarn* (*Carex muricata*), *hobumadar* (*Galium verum*) ja *hanerohi* (*Arabis glabra*). Varsinais-Soomes lisaks ka veel *angerpist* (*Filipendula vulgaris*) ja *arukaerand* (*Avenula pratensis*) ning *aaskaerand* (*Avenula pubescens*).

Need liigid ei ole praktiliselt oma esialgsest rauaaegsest levikualast kaugemale levinud. Põhjuseks on tõenäoliselt kliima jahenemine 14. sajandil ja ka põllumajanduskultuuri muutused seoses üleminekuga rauaajalt varasele keskajale. Soomes on need liigid leviku poolest põhjapiiril, Eestis on need ilmselgelt tavalisemad liigid ning nende seost vana asustusega Soomest lõuna pool ilmselt ei täheldata.

Arheofüüdid ja kultuurmaastik muinasmälestiste piirkonnas muuseumikogu osana

Muuseum saab kasutada taimeliike muinasmälestistena (kalmed jne.) vähemalt 600-1000 aastat vana avatult säilinud kultuurmaastiku avamuuseumikoguna, mis arheofüüdidest taimede poolest uueneb igal aastal, säilitades siiski oma igivanad jooned. Avatud maastik on eeldanud siiski karjamaana kasutamist või niitu ja sageli kuivemapoolset maapinda. Sageli on karjatamine lõppenud 1970-80ndatel ja muuseum või keegi teine peaks kindlustama kultuurmaastiku eest hoolitsemise jätkumise ka tulevikus.

Esiajalo-, kultuuri- ja loodusturism ühineb kultuurmaastikul

Kuigi suur osa turistidest tutvub vaid suurte linnade või randade pakutavaga, on maaturism viimastel aastatel muutunud üha populaarsemaks. Maapiirkonna kultuuriobjektide juurde (kirikud, mõisad, linnused jne) korraldatakse rühmareise, teiselt poolt loodusturism (linnumatkad jms.) pakub huvi ka üksi reisivatele inimestele. Soomes on tänu mitmetele projektidele saanud hoo sisse viimastel aastatel ka esiajalo- ja kultuurmaastikuturism.

Kultuurmaastikuturism Lõuna-Soomes, projekt 2003-2006

Helsingi ülikooli õppe- ja arenduskeskus Palmenia viis ellu aastatel 2003-2006 projekti "*Kultuurmaastikuturism Lõuna-Soomes*", millest võttis osa kokku umbes 100 kultuurbiotoobi-, esiajalo- ja taluturismi objekti seitsmest maakonnast, Turust Imatrani välja. 68-st kultuurmaastikuobjektist 28-l oli ka eelajaloolisi muinasmälestisi, peamiselt rauaajast pärinevaid. Tuntuimad projekti muuseumi- ja esiajaloobjekte on **Kurala Kylämäki** Turus, **Lieto linnus** ja arheoloogiakeskus **Untamala** Laitilas. Kultuurbiotoopidest kõige märkimisväärsed objektid on **Häntälä** nõod – **Rekijokilaakso** Someros. Niite oli kokku projektis 43. Projektis püriti ühendada kultuuri- ja loodusturismi meeldivaks tervikuks. Projekti tulemusel anti mais 2005 välja 100-leheküljeline reisijuht "*Reis Lõuna-Soome kultuurmaastikele ja esiajalukku*". Projektile on ka oma interneti leheküljed: www.palmenia.helsinki.fi/perinnemaisema/index.htm

Tuleviku eesmärgid

Rühmareiside läbiviijate ja giidide arvates on keeruline see, et giid peab olema pädev nii esiajaloo kui ka ehitus- ja põllumajanduskultuuri valdkonnas, samuti tundma taimi, linde ja liblikaid. On vajadus koolitada inimesi. Tulevikus kultuurmaastikuturism muutub veelgi tavalisemaks. Juba praegu on lisaks Lõuna-Soomele reisiobjekte ka Lääne- ja Kesk-Soomes ning ka Põhja-Savos ja Kainuus. Kultuurmaastikuturism muutub tulevikus tavapärasemaks ka kindlasti Eestis ja Rootsis ning mujal Euroopas.